

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในครั้งนี้มุ่งศึกษาถึง การจัดการความขัดแย้งขององค์กรเหมืองฝายช่วงฤดูแล้งใน
ลุ่มน้ำแม่จัน จังหวัดเชียงราย กรณีศึกษา ปัญหาการจัดการน้ำในช่วงฤดูแล้งระหว่างเหมืองฝายป่ายาง
กับเหมืองฝายโพธาราม โดยมีแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษา
ดังนี้

- 2.1 แนวคิดการจัดการ
- 2.2 แนวคิดความขัดแย้ง
- 2.3 แนวคิดระบบเหมืองฝาย
- 2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดการจัดการ

2.1.1 ความหมายของการจัดการ

การจัดการ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Management หมายถึง การดำเนินการอย่างมี
ประสิทธิภาพ ซึ่งการดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพนี้มีลักษณะ และรูปแบบที่มีทำให้เกิดผลเสีย
คือ การดำเนินการที่เป็นไปด้วยความรอบคอบ และมีวิสัยทัศน์ที่ดีให้เป็นไปตามวิธีการอนุรักษ์ทั้ง
8 วิธี คือ

1. การใช้แบบยั่งยืน หมายถึง การมีใช้ตลอดเวลาที่มนุษย์ต้องการ โดยคำนึงถึง
การสักรักษาภาพของสิ่งแวดล้อมให้สามารถมีใช้ได้ เช่น การกำหนดปริมาณ สัตว์ และ การ
กระจายการใช้ นอกจากนี้ ยังต้องคำนึงถึงการควบคุมกิจกรรมมนุษย์ด้วย กล่าวคือ การควบคุม
หลักการและวิธีการปฏิบัติในการใช้ การนำเครื่องมือและอุปกรณ์มาใช้รวมถึงการควบคุมเวลา
สถานที่และพลังที่ใช้ให้เกิดปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การใช้ที่ยั่งยืน

2. การเก็บกัก หมายถึง เก็บทรัพยากรหรือสิ่งแวดล้อมที่มีเหลือใช้ (Surplus)
เอาไว้ใช้ในคราวจำเป็นหรือเมื่อมีภาวะขาดแคลน เช่น การเก็บน้ำในอ่างเก็บน้ำ

3. การรักษาหรือซ่อมแซม การใช้ทรัพยากรอาจทำให้สึกหรอ เปลี่ยนสภาพหรือ
สูญหายไป จำเป็นต้องมีการรักษาหรือซ่อมแซมเพื่อให้ทรัพยากรนั้นอยู่ในสภาวะปกติ ทั้งโครงสร้าง
และการทำงานหรือหน้าที่ของตนเองและระบบ

4. การฟื้นฟู หมายถึง การทำให้สิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมแล้วให้แปรสภาพเป็นปกติ ทั้งโครงสร้างและบทบาท เช่น แหล่งน้ำเสื่อมโทรมอาจขุดลอกตะกอน

5. การพัฒนา เป็นการดำเนินการที่อาศัยภาวะปกติเป็นฐาน แล้วใช้เทคโนโลยีช่วยให้เกิดการทำงานของสิ่งแวดล้อมหรือของทั้งระบบดีกว่าเดิม

6. การป้องกัน คือ การป้องกันอันตรายที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง และบทบาทของโครงสร้างหรือทั้งระบบ เพราะว่าถ้าโครงสร้างเปลี่ยนแปลงทางลบแล้ว ย่อมทำให้การทำงานของระบบเปลี่ยนไปด้วย ซึ่งการป้องกันต้องอาศัยเทคโนโลยีที่เหมาะสม

7. การสงวน เป็นสิ่งที่กระทำเมื่อแน่ชัดว่า มีการสูญเสียแบบสมบูรณ์จะเกิดขึ้นของสิ่งแวดล้อม เช่น สัตว์ป่าสงวน

8. การแบ่งเขต เป็นการกำหนดพื้นที่ที่สงวนเอาไว้เพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะ เช่น เขตป่าสงวน

การจัดการด้วยวิธีอนุรักษ์ทั้ง 8 วิธี อาจนำมาใช้เพียงหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่ง หรือทุก ๆ วิธี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัญหาและสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เข้าไปจัดการเป็นสำคัญ ซึ่งการจัดการนั้นเป็นการประยุกต์วิธีการอนุรักษ์มาดำเนินการด้วยการมีลักษณะและรูปแบบเฉพาะ เพื่อการนำไปสู่การรักษาประสิทธิภาพให้เกิดขึ้น

การจัดการ (Management) เป็นคำที่ใช้กันทั่วไป หมายถึง การดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายตามที่ได้ตั้งเอาไว้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายไว้ว่า การจัดการ คือ การดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ

ในเชิงวิชาการ “การจัดการ” หมายถึง การดำเนินการอย่างมีระบบและแบบแผน หรือเป็นการดำเนินการที่มีรูปแบบและเป็นขั้นตอน มีลักษณะเป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ มีจุดเริ่มต้น มีทิศทางเดินของสิ่งที่จะดำเนินการ และมีจุดสิ้นสุดของงานตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ทุกประการ ถ้าการจัดการล้มเหลว หมายถึง การจัดการนั้น ๆ ไม่บรรลุเป้าหมาย อาจเกิดอุปสรรคขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งหรือโครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่งของระบบการจัดการก็ได้

ตามหลักการจัดการแล้ว การจัดการเป็นการดำเนินการสองส่วน โดยส่วนแรกเป็นการดำเนินงานสร้างศักยภาพของสิ่งนั้นให้อุปประโยชน์ต่อผู้จัดการตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ และส่วนที่สองคือ เป็นการดำเนินการที่ควบคุมกิจกรรมมนุษย์ที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงศักยภาพของสิ่งนั้น ซึ่งการควบคุมนี้อาจเป็นอันหนึ่งอันใดหรือทั้งหมดคือการสร้างกฎหมายหรือกฎระเบียบ การให้การศึกษาหรือการสร้างความเข้าใจ และการสร้างเทคโนโลยีป้องกันเหล่านี้ เป็นต้น (เกษมจันทร์แก้ว, 2544: 288-305)

2.1.2 หลักการจัดการ

สาธิต ภิรมย์ไชย (2543 :15-18) กล่าวถึง หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย 7 หลักการ คือ

1. หลักการนิเวศวิทยา (Ecosystem Approach) เป็นแนวคิดที่เห็นว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศและไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ จำเป็นต้องพิจารณาปัจจัยต่างๆ ไปพร้อมๆ กันอย่างเป็นระบบซึ่ง ได้แก่ ปัจจัยทางด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และปัจจัยทางด้านเทคนิควิชาการ เพื่อให้เห็นองค์ประกอบต่าง ๆ อย่างเป็นระบบและช่วยให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยง และผลที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2. การปฏิบัติอย่างยั่งยืน (Sustainable Action) ทรัพยากรธรรมชาติมีอยู่ในปริมาณที่จำกัดและมีขีดจำกัดในการรองรับ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องศึกษาความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ และการจัดการที่ชาญฉลาด เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

3. วิธีการแบบมีส่วนร่วม (Participative Approach) ต้องเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้สาธารณะชนทราบถึงการตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ โดยผ่านกระบวนการที่เปิดเผยมิระบบการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและร่วมกันจัดทำแผนงานโครงการ เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปในทิศทางเดียวกันในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

4. การเน้นปัญหาของประชาชนในพื้นที่ (People-oriented Problem) โดยให้ความสำคัญกับปัญหาที่แท้จริงที่ประชาชนประสบ เพื่อตอบสนองความต้องการการแก้ไขปัญหาที่แท้จริง โดยให้มีการปฏิบัติการแก้ไขปัญหาอย่างถูกต้องและจริงจัง มีการจัดทำแผนแบบบูรณาการ และมีการจัดทำแนวทางปฏิบัติสำหรับผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการ เพื่อให้ดำเนินการตามแผนงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

5. การจัดการอย่างเหมาะสม (Adaptive Management) เป็นการตัดสินใจที่เกิดจากข้อมูลที่ต้องการ มีการประสาน มีการติดตามประเมินผลเป็นระยะๆ และมีความยืดหยุ่น และสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป และมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

6. ความเสมอภาค (Equal Emphasis) เป็นการให้ความสำคัญกับปัจจัยต่างๆ ทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และปัจจัยทางด้านวิชาการในการจัดทำแผน โดยรวมไปถึงความเสมอภาคระหว่างเพศ การสร้างความเท่าเทียมกันในภูมิภาค และในท้องถิ่นที่แตกต่างกันในกระบวนการวางแผน และมีความยุติธรรมในการดำเนินการกับประเด็นต่าง ๆ

7. มมองการณ์ในอนาคต (Future Orientation) การวางแผนต้องมีเป้าหมายระยะยาว ในอนาคต มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลจนมีข้อตกลงและความเห็นชอบร่วมกันจากทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องเกี่ยวกับเป้าหมาย วัตถุประสงค์ จุดมุ่งหมาย พื้นที่ดำเนินการและวิธีการปฏิบัติ

วิจัย เทียนน้อย (2542: 98-100) กล่าวว่า การจัดการน้ำ หมายถึง การป้องกันปัญหาที่จะพึงเกิดขึ้นกับน้ำ และการนำน้ำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการดำรงชีวิตของมนุษย์

การจัดการน้ำมีหลายวิธีการที่สำคัญ มีดังนี้

1. การจัดหาน้ำที่มีคุณภาพมาใช้ให้พอเพียง การจัดหาน้ำที่มีคุณภาพเหมาะสมมาใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคและกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ เป็นเรื่องจำเป็นและต้องจัดหามาใช้ให้พอเพียงกับความต้องการ การวางแผนการใช้น้ำที่ดีจะเป็นวิธีการสำคัญในการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ เช่น การสร้างเก็บน้ำ นอกจากนี้การสำรวจและขุดน้ำใต้ดินขึ้นมาใช้เป็นอีกวิธีหนึ่งที่จัดหาน้ำมาใช้ในบริเวณที่มีปริมาณน้ำฝนตกน้อย

2. การป้องกันการเกิดมลพิษของน้ำ การป้องกันการเกิดมลพิษของน้ำจะทำให้ผลดีต้องอาศัยกฎหมายเป็นเครื่องมือ ได้แก่ การบังคับให้โรงงานอุตสาหกรรมมีบำบัดน้ำเสีย การบังคับให้โรงงานอุตสาหกรรมและอาคารบ้านเรือนขนาดใหญ่ติดตั้งเครื่องกำจัดน้ำเสีย และลงโทษผู้ที่ทิ้งขยะมูลฝอยลงในแหล่งน้ำ

3. การป้องกันการเกิดน้ำท่วม วิธีการที่จะลดความรุนแรงของการเกิดน้ำท่วมลง เช่น การสร้างทำนบขวางกั้นลำน้ำ ขยายความลึกและความกว้างของแหล่งน้ำธรรมชาติ การปลูกป่าเพื่อช่วยซับน้ำฝนบางส่วนเอาไว้

4. การนำน้ำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นวิธีการที่จะนำน้ำที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ได้หลายด้าน เช่น การสร้างเขื่อน สำหรับนำมาผลิตพลังงานไฟฟ้า การใช้น้ำเพื่อชลประทานและอื่น ๆ

5. รักษาสภาพแหล่งน้ำธรรมชาติ เป็นการรักษาสถานที่กักขังน้ำจืดที่ธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ ปัจจุบันแหล่งน้ำธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นทะเลสาบ แม่น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง จะตื้นเขินเป็นอย่างมาก จึงทำให้ปริมาณน้ำที่เก็บกักขังเอาไว้ลดน้อยลง วิธีการที่จะคงสภาพแหล่งน้ำที่สำคัญ คือ ลดอัตราการพังทลายของดิน ขุดลอกแหล่งน้ำเพื่อขยายความกว้างและลึกให้ใกล้เคียงกับสภาพเดิมหรือมากกว่า

จากแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ กล่าวโดยสรุป การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมต้องมองในลักษณะองค์รวม มนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม และมีลักษณะความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน การกระทำของมนุษย์มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องมีการดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้บรรลุ

เป้าหมายตามที่ตั้งไว้โดยมีการจัดการด้วยวิธีอนุรักษ์มาใช้ให้เหมาะสมกับสภาพปัญหา และสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่นเดียวกับการจัดการน้ำซึ่งมีวิธีการที่สำคัญในการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำกล่าวคือ มีการวางแผนการใช้น้ำที่ดี การนำน้ำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและการรักษาสภาพแหล่งน้ำธรรมชาติโดยการปลูกป่าต้นน้ำ การลดอัตราการพังทลายของดิน การขุดลอกแหล่งน้ำให้ขยายความกว้างและลึกเพื่อให้น้ำไหลผ่านได้สะดวกและสามารถเก็บกักปริมาณน้ำได้มากขึ้น

2.2 แนวคิดความขัดแย้ง

2.2.1 ความหมายของความขัดแย้ง

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของคำว่า “ขัดแย้ง” หมายถึง ไม่ลงรอยกัน ซึ่งได้อธิบายคำว่า “ขัด” หมายถึง ไม่ทำตาม ผ่าฝืน ขืนไว้ และคำว่า “แย้ง” หมายถึง ไม่ตรงหรือลงรอยเดียวกัน ด้านไว้ ทานไว้ สำหรับพจนานุกรมของเว็บสเตอร์ ได้กล่าวไว้ว่า ความขัดแย้ง (Conflict) มาจากภาษาละตินว่า Confligere แปลว่า การต่อสู้ การสงคราม ความพยายามที่จะเป็นเจ้าของ การเผชิญหน้าเพื่อมุ่งร้าย การกระทำที่ไปด้วยกันไม่ได้ในลักษณะตรงกันข้าม การไม่ถูกกันเมื่อมีความสนใจ ความคิด หรือการกระทำที่ไม่เหมือนกัน (เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2540: 10)

ความขัดแย้งเป็นกระบวนการทางสังคม ความขัดแย้งเกิดขึ้นเมื่อแต่ละฝ่ายมีจุดมุ่งหมายที่ไปด้วยกันไม่ได้ และมีค่านิยมที่แตกต่างกัน ความแตกต่างกันนี้มักจะเป็นการรับรู้มากกว่าที่จะเป็นความแตกต่างที่เกิดขึ้นจริงๆ (Alan C. Filley, 1975 อ้างใน ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร, 2542: 434)

ความขัดแย้งเป็นกระบวนการทางสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม แต่กระบวนการทางสังคม (Social Process) เห็นว่าความขัดแย้งเป็นพฤติกรรมปัจเจกชน แต่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับปัจเจกชน บางครั้งไม่สามารถจะคลี่คลายลงได้ จึงจำเป็นต้องรวมกลุ่มกับปัจเจกชนอื่นๆ ที่ไม่ได้รับความพึงพอใจ ฝ่ายที่มีความขัดแย้งจึงรวมกลุ่มกันเพื่อเป็นการต่อรองหรือเข้าต่อสู้กับอีกฝ่ายหนึ่ง (สุวิทย์ รุ่งวิสัย, 2542: 21-22)

ความขัดแย้ง คือ สภาพการณ์ที่คนต่างๆ มีเป้าหมายหรือความต้องการที่ไปด้วยกันไม่ได้ ซึ่งหมายความว่า การบรรลุเป้าหมายหนึ่งจะทำให้ไม่บรรลุอีกเป้าหมายหนึ่งในบางส่วนหรือทั้งหมด เป้าหมายที่ว่านี้ อาจมีลักษณะเป็น “คุณค่า” ที่ตนรู้สึกว่าการ เช่น ความเป็นธรรม หรือเป็นผลประโยชน์ที่แน่ชัด (ศรีเพ็ญ สุภพิทยากุล, 2534: 30)

กล่าวโดยสรุป ความขัดแย้ง เป็นปรากฏการณ์ปกติที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งอาจเป็น ความขัดแย้งภายในบุคคล ความขัดแย้งระหว่างบุคคล ความขัดแย้งภายในองค์กร และความขัดแย้งระหว่างองค์กร ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ตราบไต่ที่มนุษย์ยังมีการรับรู้ ความสนใจ ความคิด และจุดมุ่งหมายที่ไม่ตรงกัน ดังนั้น การจัดการความขัดแย้งขององค์กรเหมืองฝาย ช่วงฤดูแล้งในลุ่มน้ำแม่จัน จังหวัดเชียงราย กรณีปัญหาการจัดการน้ำในช่วงฤดูแล้งระหว่างเหมืองฝายป่ายางกับเหมืองฝายโพชนาราม จึงเป็นปัญหาความขัดแย้งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

2.2.2 สาเหตุของความขัดแย้ง

Karl Marx (1976) อ้างใน เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2540: 29) เชื่อว่าจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งมาจากเศรษฐกิจ ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มเกิดขึ้นเพราะแต่ละกลุ่มมีความสนใจทางเศรษฐกิจตรงกันข้ามกัน ความขัดแย้งทางเศรษฐกิจระหว่างกลุ่มเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก และจะนำไปสู่ความขัดแย้งทางสังคมและการเมือง โดยกลุ่มหนึ่งพยายามสนองประโยชน์ของตน ซึ่งอีกกลุ่มหนึ่งจะเสียประโยชน์ ในทำนองเดียวกันสมาชิกของกลุ่มก็พยายามสนองประโยชน์ของตน ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งภายในกลุ่ม และขัดแย้งกับกลุ่มอื่นที่มีความสนใจหรือมีประโยชน์ขัดกัน นอกจากนี้ Karl Marx ยังเห็นว่า ความขัดแย้งเป็นสภาพการณ์ปกติของสังคม จุดเน้นในแนวคิดของ Karl Marx อยู่ที่เศรษฐกิจ การต่อสู้ของชนชั้น ธรรมชาติของการแข่งขัน และการแสวงหาประโยชน์

Max Weber (1968) อ้างใน เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2540: 30) เชื่อว่าความขัดแย้งในผลประโยชน์ระหว่างบุคคลพบได้ทุกแห่งในสังคม ความขัดแย้งเกิดจากการกระทำของบุคคลที่ต้องการที่จะดำเนินการให้บรรลุความปรารถนาของตน เกิดปะทะกันการต่อต้านของอีกฝ่ายหนึ่งหรือหลายๆ กลุ่ม ความขัดแย้งเป็นผลมาจากการมีทรัพยากรหรือรางวัลอย่างจำกัด ซึ่งการที่คนหนึ่งได้รับทำให้อีกคนหนึ่งไม่ได้รับ การที่คนหนึ่งสามารถบรรลุความปรารถนาของตนเองในสภาพที่มีทรัพยากรจำกัด ทำให้ผู้นั้นมีอำนาจมากขึ้น ความขัดแย้งทั้งหลายไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การต่อสู้กัน

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2540: 23-77) กล่าวถึง สาเหตุของความขัดแย้งไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งภายในบุคคล ความขัดแย้งระหว่างบุคคล ความขัดแย้งภายในองค์กรหรือความขัดแย้งระหว่างองค์กร โดยมีสาเหตุสำคัญมาจาก 4 F คือ

1. Fear ความกลัว เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่จะเกิดในอนาคต เป็นปัจจัยที่มีอำนาจมากเพราะเกิดได้อย่างฉับพลัน ความกลัวเป็นแรงผลักดันทำให้เกิดสิ่งอื่น ๆ ความขัดแย้งอาจลดได้ด้วยการเจรจา แต่ก็กลัวจะต้องเจรจา จึงทำให้ความขัดแย้งสิ้นสุดไม่ได้

2. Force การใช้กำลัง เป็นจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งที่รุนแรง กำลังในที่นี้ ได้แก่ กำลังทางกาย กำลังทางอาวุธ กำลังทางคุณธรรม กำลังทางอารมณ์ การจะให้ความร่วมมือหรือไม่ร่วมมือ เป็นต้น การใช้กำลังทำให้เกิดความเจ็บปวดทั้งแก่บุคคลและแก่ระบบ

3. Fair ความเป็นธรรม เมื่อใดที่บุคคลหรือองค์กรมีความรู้สึกว่าได้ไม่ได้รับความเป็นธรรม อาทิ การปฏิบัติงาน การบรรลุเป้าหมายส่วนตน ความขัดแย้งก็จะเกิดขึ้น ซึ่งความเป็นธรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อได้รับสิ่งที่บุคคลหรือองค์กรควรจะได้ ความเป็นธรรมจึงเกิดจากความพอใจของคน

4. Fund ทุน ซึ่งหมายถึง ทรัพยากรการบริหาร ได้แก่ คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และการจัดการ ในปัจจุบันทรัพยากรมีไม่เพียงพอ ทำให้เกิดการแข่งขันเพื่อจะได้มาทรัพยากรที่จำกัด เป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งของความขัดแย้ง

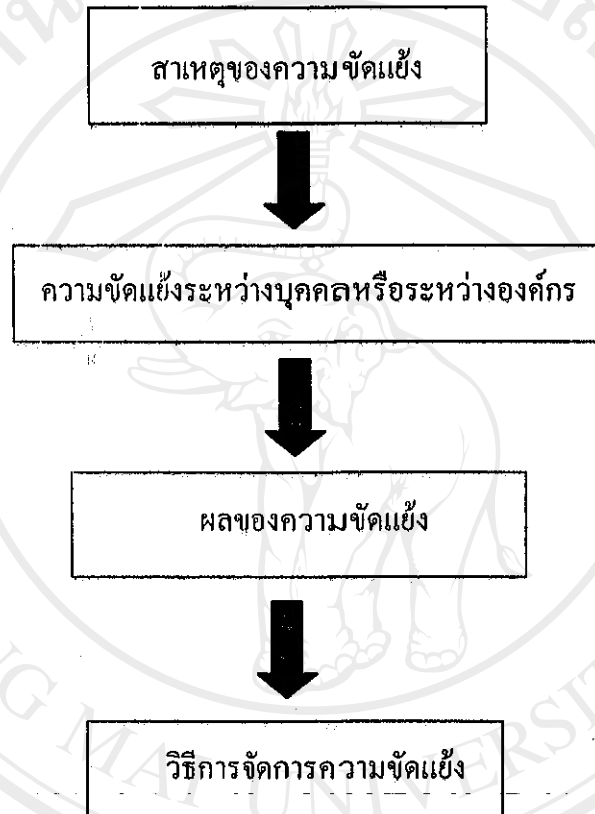
ความขัดแย้งมีผลกระทบต่อองค์กร และพฤติกรรมของบุคคลในองค์กรนั้น ความขัดแย้งอาจทำให้องค์กรมีความเสื่อมหรือความขัดแย้ง อาจทำให้องค์กรมีความเจริญก้าวหน้า ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิธีการจัดการความขัดแย้ง โดยอ้างถึงแนวคิดของ Robert G. Owens (1987) อ้างใน เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ (2540: 23-77) ที่ว่าความขัดแย้งสามารถทำให้องค์กรเสื่อมลง ถ้าความขัดแย้งนั้นได้รับการตอบสนองในทางลบ ย่อมทำให้เกิดบรรยากาศที่ไม่เหมาะสม เต็มไปด้วยการแข่งขัน การคุกคาม ความขัดแย้งจะรุนแรงขึ้นจนเป็นความขัดแย้งในทางทำลาย ซึ่งจะส่งผลให้องค์กรเสื่อมลงที่สุดในทางกลับกัน หากความขัดแย้งนั้นได้รับการตอบสนองตอบในทางบวก มีการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เหมาะสม ย่อมทำให้เกิดบรรยากาศที่ดี เกิดบรรยากาศของความร่วมมือและสนับสนุนความขัดแย้งนั้นจะเป็นความขัดแย้งในเชิงเสริมสร้างและสร้างสรรค์ ซึ่งจะส่งผลให้องค์กรมีความเจริญก้าวหน้าที่สุดในที่สุด

2.2.3 การจัดการความขัดแย้ง

ความขัดแย้งเป็นปรากฏการณ์ปกติในสังคมที่ให้ทั้งประโยชน์ และโทษ ต่อบุคคล และองค์กร อย่างไรก็ตาม องค์กรจึงจำเป็นต้องมีความขัดแย้งเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง ถ้าไม่มีความขัดแย้งหรือน้อยเกินไปก็จะทำให้องค์กรมีความเสื่อม ระดับความขัดแย้งที่พอเหมาะจะทำให้เกิดความสร้างสรรค์ มีความสามัคคี สร้างความเจริญให้แก่องค์กร แต่ถ้าความขัดแย้งสูงหรือมีมากเกินไปจะทำให้เกิดความแตกแยกเป็นปัญหาแก่องค์กรเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น ผู้บริหารจำเป็นต้องมีวิธีการจัดการกับความขัดแย้งหรือบริหารความขัดแย้ง เพื่อทำให้องค์กรที่ตนรับผิดชอบมีความเจริญก้าวหน้า (ศิริพจน์ มะโนดี, 2546: ระบบออนไลน์)

เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ (2540: 116-117) ได้เสนอกระบวนการจัดการความขัดแย้งที่น่าสนใจ ซึ่งสามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิด ดังนี้

กรอบแนวคิดกระบวนการจัดการความขัดแย้ง

Mary Parker Follett (1967) อ้างใน เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ (2540: 133) ได้เสนอวิธีการจัดการความขัดแย้งไว้ 3 วิธี คือ

1. การเอาชนะ (Domination) เป็นการจัดการกับความขัดแย้งโดยที่ฝ่ายหนึ่งมีชัยชนะเหนืออีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดและรวดเร็วที่สุด แต่เป็นวิธีที่ได้ผลน้อยที่สุดในการจัดการกับความขัดแย้ง

2. การประนีประนอม (Compromise) เป็นวิธีที่ใช้กันมากที่สุด เป็นวิธีที่แต่ละฝ่ายลดความต้องการของตนลง เพื่อที่จะก่อให้เกิดความสันติสุข แต่ทั้งสองฝ่ายยังไม่ได้รับผลเต็มตามความต้องการ

3. การบูรณาการ (Integration) เป็นวิธีแก้ปัญหาที่ผสมผสานเอาความต้องการของทั้งสองฝ่ายมาเข้าด้วยกัน วิธีนี้จะได้ผลดีที่สุดในการจัดการกับความขัดแย้ง

Georg Simmel (1955) อ้างใน เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ (2540: 134-135) เสนอวิธีการที่จะทำให้ความขัดแย้งสิ้นสุดลง มีดังนี้

1. ทำให้เหตุแห่งความขัดแย้งหมดไป เป็นวิธีที่ทำให้คู่ขัดแย้งแยกออกจากเหตุแห่งความขัดแย้ง วิธีนี้อาจทำได้ในทันทีทันใด โดยที่คู่ขัดแย้งอาจยังไม่ได้เตรียมตัวหรือไม่รู้ตัว ผลจากการแก้ปัญหาขัดแย้งโดยวิธีนี้อาจทำให้มีความขัดแย้งต่อเนื่อง และมีพฤติกรรมขัดแย้งต่อไปอีกโดยสร้างเหตุแห่งความขัดแย้งขึ้นมาใหม่

2. ให้ฝ่ายหนึ่งชนะ เป็นวิธีการที่ง่ายที่สุด ในการเปลี่ยนจากการต่อสู้เป็นสันติภาพ การให้ฝ่ายหนึ่งชนะเป็นผลมาจากการที่ฝ่ายหนึ่งมีอำนาจเหนืออีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายที่อ่อนแอกว่าจะต้องยอมรับความพ่ายแพ้ ถ้าหากฝ่ายที่อ่อนแอกว่าไม่ยอมรับความพ่ายแพ้ ก็อาจสร้างความขัดแย้งต่อไปใหม่โดยการตำหนิวิพากษ์วิจารณ์หรือการต่อสู้ลับหลัง

3. การประนีประนอม วิธีนี้ทั้งสองฝ่ายจะต้องตกลงที่จะแบ่งเหตุแห่งความขัดแย้ง ไม่มีฝ่ายใดชนะทั้งหมดหรือแพ้ทั้งหมด ความขัดแย้งทุกประเภทอาจไม่สามารถทำให้สิ้นสุดลงด้วยวิธีนี้ เพราะเหตุแห่งความขัดแย้งบางอย่างไม่สามารถจะแบ่งได้

4. การคืนดีกัน เป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตวิสัย เกี่ยวข้องกับอารมณ์ ซึ่งนำไปสู่พฤติกรรมที่สงบสุข การคืนดีกันมีลักษณะที่คล้ายกับการให้อภัยกันเพราะทั้งสองอย่างเกี่ยวข้องกับการเสียสละอย่างไม่ค่อยมีเหตุผลและทั้งสองอย่างเกิดจากไมตรีจิตของบุคคล การคืนดีกันเป็นทัศนคติเชิงจิตวิสัย ซึ่งควบคุมโดยความสมัครใจของบุคคลที่เกี่ยวข้อง

Kenneth Thomas (1978) อ้างใน ทริยาพรรณ สุภานณี (2541: 20-22) ได้เสนอวิธีการจัดการความขัดแย้งที่น่าสนใจ มีดังนี้

1. การแข่งขัน (Competing) วิธีนี้บุคคลจะมีพฤติกรรมกล้าแสดงออกสูง แต่มีพฤติกรรมความร่วมมือต่ำ เพราะต่างฝ่ายต่างต้องการให้อีกฝ่ายหนึ่งทำตามความต้องการหรือเป้าหมายของตนเอง เป็นการใช้อำนาจที่มีต่อผู้อื่น ทำให้เกิดสถานการณ์ชนะ-แพ้ การใช้วิธีการนี้เหมาะกับสถานการณ์ที่ต้องการความรวดเร็วและในเวลาจำกัด การนำวิธีการนี้มาใช้บ่อยๆ จะทำให้ผู้ร่วมงานกลัวและเกิดความไม่พอใจ

2. การหลีกเลี่ยง (Avoiding) วิธีนี้บุคคลจะมีพฤติกรรมกล้าแสดงออกและพฤติกรรมความร่วมมืออยู่ในระดับต่ำ บุคคลจะเลี่ยงหรือถอยออกจากสถานการณ์ ไม่กล่าวถึงความขัดแย้ง ไม่มีการแสดงความคิดเห็นในการแก้ไขปัญหา หรือไม่เข้าร่วมกลุ่ม ก่อให้เกิดสถานการณ์แพ้-แพ้ การใช้วิธีการนี้เหมาะกับสถานการณ์ที่ฝ่ายหนึ่งมีอำนาจมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง

การใช้วิธีการนี้บ่อย ๆ จะทำให้เกิดการสะสมประเด็นความขัดแย้ง อาจทำให้ความขัดแย้งรุนแรงมากขึ้น

3. การปรองดอง (Accommodating) วิธีนี้บุคคลจะมีพฤติกรรมกล้าแสดงออกต่ำ แต่มีพฤติกรรมความร่วมมือสูง โดยที่ฝ่ายหนึ่งยอมที่จะเสียสละความต้องการของตนเอง เพื่อเห็นแก่ประโยชน์ของอีกฝ่ายหนึ่ง เพราะเชื่อว่าการรักษาสัมพันธภาพระหว่างกันมีความสำคัญมากกว่าการสร้างความไม่พอใจในระหว่างผู้ที่ทำงานร่วมกัน ทำให้เกิดสถานการณ์ของการชนะ-แพ้ วิธีการนี้เหมาะที่จะใช้เมื่อฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายคิด หรืออีกฝ่ายหนึ่งมีอำนาจมากกว่า การนำวิธีการนี้มาใช้มาก จะทำให้เกิดความรู้สึกวิตกกังวลในตัวเองที่ไม่ได้คำนึงถึงความต้องการของตัวเอง แต่ถ้าบุคคลไม่ใช้วิธีการนี้อย่างเพียงพอ อาจจะไม่สามารถสร้างโมติวัตร และอาจจะได้รับการพิจารณาอย่างไม่ดี

4. การประนีประนอม (Compromising) วิธีนี้บุคคลจะมีพฤติกรรมกล้าแสดงออก และมีพฤติกรรมความร่วมมือในระดับปานกลาง เพราะแต่ละฝ่ายต่างตระหนักดีว่า ในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งแต่ละฝ่ายต้องมีความไม่พอใจ ทั้งสองฝ่ายคำนึงถึงความต้องการ และความจำเป็นของอีกฝ่ายหนึ่ง แต่ละฝ่ายต่างได้ประโยชน์และเสียประโยชน์ เป็นลักษณะของการพบกันครึ่งทาง วิธีนี้ใช้ได้ดีเมื่อต้องการข้อสรุปในเวลาจำกัด และเป้าหมายมีความสำคัญปานกลางหรือทั้งสองฝ่ายมีอำนาจเท่าเทียมกัน หรือประเด็นที่ซับซ้อนให้สงบลงชั่วคราว แต่ถ้าใช้วิธีนี้มากเกินไปทำให้มีบรรยากาศของการเห็นแก่ตัวเกิดขึ้น หรือประเด็นที่เพื่ออาจจะถูกพัฒนาเป็นประเด็นสำคัญขึ้นมาได้ ถ้าไม่ใช้วิธีนี้อย่างเพียงพอ จะทำให้เกิดความยินยอมหรือตกลงอย่างมีประสิทธิภาพที่ยั่งยืน

5. การร่วมมือ (Collaborating) วิธีนี้บุคคลจะมีพฤติกรรมกล้าแสดงออกและมีพฤติกรรมความร่วมมือในระดับสูง ผลของวิธีนี้จะเป็นแบบชนะ-ชนะ ในกรณีนี้ทั้งสองฝ่ายทำ ความเข้าใจประเด็นปัญหาพยายามที่จะหาทางแก้ไขปัญหาที่มีประสิทธิภาพ โดยที่ทั้งสองฝ่ายพอใจ ในข้อสรุปทำให้ทุกฝ่ายเกิดความพึงพอใจ ดังนั้น การร่วมมือจึงเกิดขึ้นและอาจเกิดความคิดใหม่ ๆ วิธีนี้เป็นวิธีที่ดีที่สุดในการจัดการกับความขัดแย้งแต่ต้องใช้เวลาในการแก้ไขปัญหา เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ดี

จากแนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้ง กล่าวโดยสรุป องค์กรใดมีความขัดแย้งน้อยขององค์กรนั้น ไม่มีการพัฒนา แต่องค์กรใดที่มีความขัดแย้ง และมีการบริหารจัดการความขัดแย้งนั้น ได้อย่างเหมาะสม ทำให้องค์กรนั้นมีการสร้างสรรค์ผลงาน และมีความเจริญก้าวหน้า ในทางกลับกัน ถ้าองค์กรใดมีความขัดแย้งมากเกินไป และไม่มีวิธีการจัดการกับความขัดแย้งนั้นอย่างเหมาะสม ส่งผลให้การดำเนินงานขององค์กรไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ เกิดความแตกแยกและนำไปสู่

ความเสื่อมขององค์กรในที่สุด ดังนั้น การจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับความเข้าใจ และรู้ถึงสาเหตุของปัญหาความขัดแย้ง และมีวิธีการจัดการกับความขัดแย้งที่สอดคล้องกับสาเหตุ

สาเหตุของความขัดแย้งมีหลายสาเหตุ โดย เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ (2540) ให้ความเห็นว่า สาเหตุของความขัดแย้งมาจาก ความกลัว การใช้กำลัง ความไม่เป็นธรรม ทุนมีจำกัด และได้เสนอ กระบวนการจัดการความขัดแย้งกล่าวคือ ศึกษาสาเหตุของปัญหา ศึกษาลักษณะความขัดแย้ง ศึกษาถึงผลของความขัดแย้งว่าเป็นผลทางบวกหรือผลทางลบ และใช้วิธีการจัดการความขัดแย้ง ที่เหมาะสมกับปัญหาและสถานการณ์ จากการศึกษาแนวคิดของ Follett (1967) อ้างใน เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ (2540: 133) Simmel (1955) อ้างใน เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ (2540: 134-135) และ Thomas (1978) อ้างใน ทริยาพรรณ สุภามณี (2541: 20-22) ได้เสนอวิธีการจัดการความขัดแย้งที่ สอดคล้องกัน คือ การประนีประนอม เป็นวิธีที่ใช้กันมากที่สุด ซึ่งเป็นวิธีการจัดการที่ทั้งสอง ฝ่ายได้เอื้อผลประโยชน์ต่อกันเพื่อลดความขัดแย้ง แต่การใช้วิธีนี้สามารถลดปัญหาความขัดแย้งของ ทั้งสองฝ่ายได้ในระยะแรกเท่านั้น สำหรับการจัดการความขัดแย้งแบบการร่วมมือ ซึ่งเป็นวิธีการ จัดการความขัดแย้งของ Thomas (1978) อ้างใน ทริยาพรรณ สุภามณี (2541: 20-22) คือ ทั้งสอง ฝ่ายทำความเข้าใจประเด็นปัญหา พยายามที่จะหาทางแก้ไขปัญหามีประสิทธิภาพ โดยที่ทั้งสอง ฝ่ายพอใจในข้อสรุปทำให้ทุกฝ่ายเกิดความพึงพอใจ ซึ่งเป็นการจัดการความขัดแย้ง ได้อย่างมี ประสิทธิภาพ

2.3 แนวคิดระบบเหมืองฝาย

ตามลักษณะภูมิประเทศในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ส่วนใหญ่เป็นเทือกเขาสลับ กับที่ราบหุบเขา ชุมชนท้องถิ่นมีการตั้งถิ่นฐานอยู่บนที่ราบลุ่มในหุบเขาที่มีความลาดชันค่อนข้างมาก สายน้ำจึงไหลจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำกว่าอย่างรวดเร็ว ระบบเหมืองฝายจึงเป็นการจัดการน้ำที่วางอยู่บน พื้นฐานของการสร้างระบบส่งน้ำให้สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ โดยการสร้างฝายทดน้ำจากลำแม่น้ำ ไกล่ชุมชน สายน้ำเส้นหนึ่งจึงอาจมีฝายหลายตัวต่อกันเป็นช่วง ๆ เพื่อทำหน้าที่ยกระดับน้ำให้ สูงขึ้นและส่งน้ำเข้าสู่ลำเหมืองสายต่างๆ ลำเหมืองในระบบเหมืองฝายจะทำหน้าที่ส่งน้ำเข้าสู่พื้นที่ นาของสมาชิกผู้ใช้น้ำเหมืองฝายอย่างทั่วถึง โดยมีองค์กรเหมืองฝาย ซึ่งเป็นองค์กรชุมชนที่เกิดจาก การรวมตัวกันของสมาชิกผู้ใช้น้ำเหมืองฝายเดียวกัน เพื่อทำหน้าที่ดูแลจัดการน้ำของชุมชน สมาชิกขององค์กรเหมืองฝายจะร่วมแรงร่วมใจกันในการสร้างฝาย การขุดลำเหมือง การดูแลรักษา ซ่อมแซมเหมืองฝาย การตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดสรรแบ่งปันน้ำและการไกล่เกลี่ยตัดสินข้อพิพาท อันเกิดจากการใช้น้ำระหว่างสมาชิกขององค์กรเหมืองฝายอย่างเหมาะสม บนฐานคิดที่คนอยู่ร่วมกับ

ธรรมชาติอย่างเกื้อกูล ยั่งยืนและการแบ่งปันทรัพยากรด้วยความเป็นธรรม (ยศ สันตสมบัติ, 2542: 148-149)

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544: 39-42) กล่าวถึง โครงสร้างขององค์กรเหมืองฝาย ประกอบด้วย “แก่งฝาย” เป็นผู้ที่เลือกมาจากแก่งเหมืองที่มีลักษณะเป็นผู้นำสูงและเป็นที่ยอมรับนับถือ เพราะจะต้องเป็นหัวหน้าแก่งเหมืองทั้งหมด แก่งฝาย ทำหน้าที่ดูแลเหมืองฝายทั้งระบบให้เกิดประโยชน์เหมาะสม “แก่งเหมือง” เป็นผู้ที่เลือกมาจากสมาชิกผู้ใช้น้ำในแต่ละหมู่บ้าน โดยจะเลือกคนที่มีคุณธรรมเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจของสมาชิกผู้ใช้น้ำ เพราะแก่งเหมืองมีหน้าที่ดูแลลำเหมืองและจัดสรรปันน้ำให้แก่สมาชิกให้เกิดความยุติธรรม ซึ่ง แก่งฝาย แก่งเหมือง จะได้รับคำตอบแทนจากสมาชิกผู้ใช้น้ำอาจเป็นเงินค่าน้ำหรือข้าว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อตกลงของแต่ละระบบเหมืองฝาย

อุไรวรรณ ตันกิมยง (2536) อ่างใน วิวัฒน์ คติธรรมนิษฐ์ (2536: 341-346) กล่าวถึง โครงสร้างทางวิศวกรรมของฝายและตัวเหมือง ดังนี้

1. โครงสร้างแบบง่าย ๆ และอาศัยวัสดุตามท้องถิ่น ซึ่งเป็นโครงสร้างที่มีอายุใช้งานระยะสั้นไม่ถาวร ต้องมีการซ่อมแซมหรือสร้างใหม่ทดแทน และในเหมืองฝายทุกระบบจะมีลำเหมืองถ่ายน้ำทิ้งเหลือจากการใช้ในนาไร่ ซึ่งจะมีการสร้างฝายย่อยในเหมืองน้ำทิ้งเพื่อท่อน้ำขึ้นไปใช้ต่อไป จึงเป็นการหมุนเวียนใช้น้ำอย่างคุ้มค่าและประหยัดเต็มที่

2. โครงสร้างที่มีลักษณะให้มีการปรับได้ โครงสร้างตัวฝายจะยกสันฝายขึ้นไปโดยใช้ไม้ไผ่ตอกหลักสานขึ้นไป สามารถปรับระดับความสูงของสันฝายให้เหมาะสมกับระดับน้ำ ทิศทางไหล และเปิดระบายทราย ลำเหมือง ที่เป็นดินทำให้มีการขุดแต่งปรับแนวระดับท้องเหมืองหรือปิดกั้นทำให้แคบเพื่อความเหมาะสมของการส่งน้ำ โครงสร้างทางวิศวกรรมที่สำคัญของเหมืองฝายคือ ฝายแบ่งน้ำ ที่มีชื่อเรียกว่า แตนน้ำหรือตางน้ำ จะมีการแบ่งช่องไหลของน้ำเป็นสัดส่วนให้สำหรับพื้นที่รับน้ำและสามารถปรับไปตามฤดูกาลที่มีน้ำมากน้ำน้อยอย่างเหมาะสม

3. โครงสร้างที่ชุมชนท้องถิ่นมีความสามารถลงทุนร่วมกันได้ การสร้าง ซ่อมแซมเหมืองฝายจะมีมูลค่าการลงทุนทางเศรษฐกิจขนาดเล็กที่ชุมชนสามารถระดมมาได้ และมีลักษณะเป็นการค่อย ๆ เพิ่มการลงทุนสะสมไป โดยไม่ต้องลงทุนขนาดใหญ่ทีเดียว ระบบเหมืองฝายยังคงมีโครงสร้างที่อำนวยความสะดวกแก่การเกษตรได้ตามความต้องการ ถึงแม้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงในระบบเกษตรกรรมก็ตาม

4. ระบบความรู้หรือเทคโนโลยีเหมืองฝาย นับตั้งแต่การก่อสร้าง การจัดการส่งน้ำ จัดสรรแบ่งน้ำ การบำรุงรักษา เป็นระบบความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่และได้รับการปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เทคโนโลยีหรือความรู้ของเหมืองฝายจึงได้รับการถ่ายทอดอยู่ในชุมชน ทำให้ชุมชนมีความสามารถในการควบคุมระบบได้ด้วยตนเอง

จากแนวคิดระบบเหมืองฝาย กล่าวโดยสรุป ระบบเหมืองฝาย เป็นระบบการจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับสภาพทางกายภาพของภาคเหนือตอนบน โดยมีองค์กรเหมืองฝายทำหน้าที่ดูแลจัดการน้ำของชุมชน บนรากฐานของความยุติธรรม และมีโครงสร้างทางวิศวกรรมของฝายทำหน้าที่ทดน้ำและ ตัวเหมือง ทำหน้าที่ส่งน้ำเข้าสู่พื้นที่นา

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วันเพ็ญ สุรฤกษ์ (2528: 383-420) ได้ศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ความเป็นมา และการจัดการเกี่ยวกับระบบชลประทานในภาคเหนือของประเทศไทย จากการศึกษา พบว่า ปัญหาข้อขัดแย้งเรื่องการจัดการน้ำเกิดขึ้นระหว่างฤดูแล้งในระบบชลประทานราษฎร์มีมากกว่าในระบบชลประทานหลวง โดยปัญหาข้อขัดแย้งเกิดในตอนปลายคลองส่งน้ำมากกว่าในตอนต้นของคลองส่งน้ำ ซึ่งผู้ใช้น้ำทุกคนยอมรับว่าปัญหาข้อขัดแย้งเรื่องน้ำที่เกิดขึ้นอยู่ทั่วไปมากที่สุด คือ การขาดแคลนน้ำ ผู้ใช้น้ำยังยอมรับว่าหัวหน้าเมืองฝายและคณะกรรมการเมืองฝายเป็นผู้ที่ได้รับความนิยมนสูงสุดในการที่ตนจะจะไปปรึกษา และขอความช่วยเหลือเมื่อมีการขัดแย้งในการใช้น้ำเกิดขึ้น เพราะว่าเป็นผู้ที่มีประสิทธิภาพสูงสุดในการแก้ปัญหาข้อขัดแย้ง รองลงมาคือผู้ใหญ่บ้านและกำนัน ปัญหาความขัดแย้งยังมาจากเกษตรกรผู้ใช้น้ำส่วนใหญ่มีการปลูกพืชฤดูแล้ง ทำให้ปัญหาข้อขัดแย้งเรื่องแย่งน้ำและลักขโมยน้ำจึงเกิดขึ้นทั่วไป และเกิดขึ้นเสมอในระหว่างช่วงฤดูแล้งและฝนทิ้งช่วงระดับความรุนแรงของปัญหาจะมีมากถ้าผู้บริหารขาดประสิทธิภาพและความยุติธรรมในการจัดดูแลการจัดสรรน้ำ

ดังนั้น การแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งเรื่องการใช้น้ำขององค์กรเหมืองฝาย สามารถแก้ไขได้ง่าย เนื่องจากความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติและมีความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวของสมาชิกผู้ใช้น้ำเป็นอย่างดีหรือมีความรู้สึกเป็นชุมชนเดียวกัน ตลอดจนมีความเชื่อถือในตัวของหัวหน้าเมืองฝายและความเชื่อถือยอมรับในวัฒนธรรม และประเพณีที่ขอการประนีประนอม และไม่ชอบความรุนแรงของคนในภาคเหนือก็เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยแก้ปัญหาข้อขัดแย้งเรื่องน้ำได้ง่าย

พัชรี อางหาญ (2538: 93) ได้ศึกษาเรื่อง การปรับตัวขององค์กรเพื่อการจัดการชลประทานท้องถิ่นต่อกระบวนการแทรกแซงระบบสาธารณะของรัฐ ศักยภาพ การจัดการเหมืองฝายในลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน พบว่า ระบบเหมืองฝายแบบเดิมไม่สามารถจัดการน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพเหมือนในอดีต เนื่องจากปัญหาไม่ได้รับการแก้ไขให้ตรงจุด โดยเฉพาะปัญหาการขาดแคลนแรงงานในการซ่อมบำรุงรักษาเหมืองฝาย ปัญหาแหล่งน้ำต้นทุนที่มาหล่อเลี้ยงระบบเหมืองฝายลดลงและ

ปัญหาการใช้น้ำที่มีปริมาณเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม ปัญหาเหล่านี้ได้กลายเป็นปัญหาสำคัญของความขัดแย้งในการแย่งชิงน้ำในเวลาต่อมา

ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงจากฝายไม้มาเป็นฝายคอนกรีต แต่ความต้องการแรงงานเพื่อซ่อมแซมเหมืองฝายยังคงมีอยู่ เพราะการเข้าไปเปลี่ยนแปลงรัฐไม่ได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงทั้งระบบทั้งในแง่เทคโนโลยี องค์การในการจัดการและระเบียบแบบแผนในการจัดการ รัฐยังต้องอาศัยศักยภาพบางส่วนของชุมชนอยู่เป็นจำนวนมาก เพื่อให้ระบบการจัดการน้ำที่รัฐนำเข้ามาใหม่นั้นสามารถทำงานได้ โดยเฉพาะการส่งน้ำเข้าไปในระดับไร่นา รัฐยังต้องอาศัยกระบวนการจัดการของชุมชนเป็นหลัก นอกจากนี้ ยังพบว่า ปัญหาการมีน้ำต้นทุนไม่เพียงพอที่จะตอบสนองความต้องการใช้น้ำที่มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น เพื่อตอบสนองการเพาะปลูกพืชที่มีหลากหลายชนิดมากขึ้น หรือการไม่เชื่อฟังระเบียบการแบ่งปันน้ำของเกษตรกรบางคน ทำให้ระบบเหมืองฝายมีประสิทธิภาพลดลง

ธนสวรรค์ เจริญเมือง (2537) อ้างใน อัมพวา ประกาศิต และ เนตรดาว แพทย์กุล (2543: 20-21) ได้ศึกษากรณี ความขัดแย้งในการจัดการน้ำในเขตตำบลสารภี จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชาวบ้านซึ่งเคยทำการผลิตเพื่อยังชีพได้เปลี่ยนไปทำการผลิตเพื่อขายมากขึ้น ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องการใช้น้ำระหว่างชาวบ้านที่ใช้น้ำจากฝายพญาคำร่วมกัน เนื่องจากเกษตรกรซึ่งอยู่ต้นน้ำหันไปปลูกพืชเศรษฐกิจที่ต้องการน้ำมากตลอดทั้งปี ส่งผลให้เกษตรกรที่อยู่ท้ายน้ำมีน้ำไม่เพียงพอต่อการเกษตรในหน้าแล้ง และได้แก้ไขปัญหาด้วยการบุกไปรื้อถอนสิ่งกีดขวางลำเหมืองในช่วงต้นน้ำเพื่อระบายน้ำลงสู่ท้ายเหมืองมากขึ้น ทำให้เกิดการโต้แย้งระหว่างเกษตรกรต้นน้ำกับท้ายน้ำบ่อยครั้ง โดยที่ทั้งสองฝ่ายเป็นสมาชิกขององค์กรเหมืองฝายเดียวกันกลับไม่สามารถแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งร่วมกันได้

ธนสวรรค์ เจริญเมือง (2537) มีความเห็นว่า การที่หัวหน้าเหมืองฝายไม่สามารถแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้ใช้น้ำที่มีแบบแผนการผลิตแตกต่างกันได้ ทำให้เกษตรกรต้องพยายามหาแนวทางแก้ไขปัญหาคเฉพาะตนหรือหันไปต่อรองกับเจ้าหน้าที่กรมชลประทาน ประกอบกับองค์กรเหมืองฝายไม่สามารถปรับกฎเกณฑ์เชิงจารีตประเพณีในการจัดการทรัพยากรน้ำภายใต้เงื่อนไขใหม่ซึ่งระบบเกษตรได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์มากขึ้น แต่องค์กรเหมืองฝายกลับไม่มีอำนาจทั้งในทางการเมืองและกฎหมายที่จะจัดการกับผู้ฝ่าฝืน และไม่สามารถหาวิธีการที่จะทำให้กลุ่มผู้ใช้น้ำรายใหม่ที่ต้องการใช้น้ำเพื่อ เป้าหมายแตกต่างออกไปต้องยอมรับในกฎเกณฑ์ขององค์กรเหมืองฝายได้

ไพบูลย์ จุใจล้ำ (2538) อ้างใน มิ่งสรรพ ขาวสอาด และ อติศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา (2538: 46) กล่าวว่า ความขัดแย้งที่เกิดจากการจัดสรรน้ำไม่เท่าเทียมกัน เป็นความขัดแย้งระหว่างเกษตรกรที่อยู่ต้นน้ำกับท้ายน้ำ การรับน้ำของเกษตรกรที่อยู่ท้ายน้ำขึ้นอยู่กับการใช้ น้ำของเกษตรกรที่อยู่ต้นน้ำ

และมีความต้องการปริมาณน้ำที่แตกต่างกันในการปลูกพืชต่างชนิดกันปัญหานี้มักเกิดขึ้นในฤดูแล้ง หรือในยามวิกฤตจะมีการขโมยน้ำด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น แอบเปิดน้ำจากเหมืองฝาย และปิดกั้นทางน้ำ เพื่อนำน้ำเข้าไปในที่ดินของตนเอง เกษตรกรที่อยู่ท้ายน้ำจะได้รับน้ำไม่เพียงพอกับความต้องการ นอกจากนี้ ระบบคลองส่งน้ำดินของเหมืองฝายเกิดการตื้นเขิน มีโคลนหรือใบไม้ทับถมกันทำให้น้ำไม่สามารถไหลผ่านไปได้ เนื่องมาจากความอ่อนแอของการจัดการระบบเหมืองฝาย

ยศ สันตสมบัติ (2542: 153) กล่าวว่า ความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรที่มีแนวโน้มรุนแรงยิ่งขึ้น ทำให้องค์กรเหมืองฝายมีการปรับตัว การขยายเครือข่ายการเรียนรู้และการร่วมมือกัน เพื่อนำไปสู่การจัดการลุ่มน้ำร่วมกันของชุมชนหลาย ๆ ชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกัน และใช้ทรัพยากรน้ำร่วมกัน มีการฟื้นฟูจิตประเพณีเดิม เช่น การทำพิธีเลี้ยงผีขุนห้วยที่บ้านแม่หาร อำเภอสะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน การทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำของกลุ่มฮักเมืองน่าน เพื่อเป็นยุทธวิธีในการปลูกจิตสำนึกและการรวมตัวกันของชุมชน

กล่าวโดยสรุป สาเหตุของความขัดแย้งในการจัดการน้ำช่วงฤดูแล้งขององค์กรเหมืองฝาย คือ การขาดแคลนน้ำ แหล่งน้ำต้นทุนลดลง การใช้น้ำปลูกพืชเศรษฐกิจที่มีความหลากหลายชนิด ทำให้ความต้องการปริมาณน้ำแตกต่างกัน ส่งผลให้มีการจัดสรรน้ำไม่เท่ากัน นอกจากนี้ ยังมีปัญหาการขาดแคลนแรงงานในการซ่อมแซมบำรุงเหมืองฝาย ระบบคลองส่งน้ำดินของเหมืองฝายเกิดการตื้นเขินและผู้บริหารจัดการเหมืองฝายหรือแก่งฝายไม่มีประสิทธิภาพ

สำหรับวิธีการจัดการความขัดแย้ง กรณีการจัดการน้ำช่วงฤดูแล้งขององค์กรเหมืองฝาย ผลการวิจัยของพัชรี อัจหาญ (2538) พบว่า มีการแก้ไขปัญหามิตรงจุดหรือไม่ตรงสาเหตุของปัญหาทำให้ปัญหาความขัดแย้งยังไม่ได้รับการแก้ไข และ ธเนศวร์ เจริญเมือง (2537) พบว่าหัวหน้าเหมืองฝายซึ่งเป็นผู้บริหารจัดการองค์กรเหมืองฝายไม่สามารถจัดการกับปัญหาความขัดแย้งได้ และองค์กรเหมืองฝายไม่สามารถปรับกฎเกณฑ์ในการจัดการน้ำ ภายใต้เงื่อนไขใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ ส่งผลให้ปัญหาความขัดแย้งยังมีความรุนแรงมากขึ้น ส่วนวันเพ็ญ สุรฤกษ์ (2528) เห็นว่า การใช้วิธีการประนีประนอมมีความเหมาะสมในการจัดการความขัดแย้ง เนื่องจากชุมชนภาคเหนือมีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ และวัฒนธรรมของภาคเหนือไม่นิยมความรุนแรง ดังนั้น การใช้วิธีประนีประนอมจะสามารถแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งได้ง่าย นอกจากนี้ ยศ สันตสมบัติ (2542) ยังเห็นว่าการศึกษาเรียนรู้ปัญหาและมีความร่วมมือระหว่างองค์กรเหมืองฝายในกลุ่มน้ำเดียวกัน การฟื้นฟูประเพณีดั้งเดิม อาทิ การสืบชะตาน้ำจะเป็นวิธีการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ดังนั้น การศึกษาการจัดการความขัดแย้งขององค์กรเหมืองฝายช่วงฤดูแล้งในกลุ่มน้ำแม่จัน จังหวัดเชียงราย กรณีปัญหาการจัดการน้ำในช่วงฤดูแล้งระหว่างเหมืองฝายปายกับเหมืองฝาย

โพชนาราม อาจทำให้ผู้ศึกษาได้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งมากยิ่งขึ้น เพื่อให้ทราบถึงวิธีการจัดการความขัดแย้งต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved